

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД НАВЧАННЯ УЧНІВ ВЕЧІРНІХ РИСУВАЛЬНИХ КЛАСІВ ЄЛИСАВЕТГРАДА¹ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: БАГАТОГРАННІСТЬ ТВОРЧИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

У статті на основі архівних матеріалів висвітлені окремі факти творчих біографій ряду вихованців Вечірніх рисувальних і креслярських класів, які діяли при Єлисаветградському земському реальному училищі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Розглядається початковий період отримання учнями художньої освіти, розкривається вплив освітньо-мистецького осередку міста на їх становлення та формування як фахівців у сфері мистецької освіти, архітектури й іншої професійної діяльності. Вивчення нових матеріалів, що стосуються життя і діяльності вихованців єлисаветградських рисувальних класів, надає можливість відновити деякі несправедливо забуті імена, дозволяє поповнити відомості про їхній життєвий і творчий шлях, а також розкрити особливості їхньої творчості та показати вплив на загальний процес розвитку в краї художньо-промислової освіти, ремесел і мистецтва загалом. Окремі випускники Вечірніх рисувальних і креслярських класів у своїй діяльності демонстрували свою прихильність до української тематики та до традиційних національних засобів виразу художньої творчості, в побутовому, портретному та пейзажному жанрах.

Ключові слова: художня освіта, учні, Єлисаветград, Вечірні рисувальні і креслярські класи, творчість, мистецтво.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що за межами наукових досліджень все ще залишається великий регіональний пласт освітньої справи, й досі немає перевірених даних про мистецько-педагогічний досвід здебільшого провінційних художніх шкіл. Увага дослідників в основному зосереджувалась на вивченні педагогічних явищ великих культурних центрів – Києва, Львова, Харкова, Одеси. Однією з вагомих проблем є те, що велика частина художньо-освітніх навчальних закладів, які діяли в Україні, ще не отримали повного історичного висвітлення, без вивчення якого загальна картина історії художньої освіти є неповною і недостатньо об'єктивною.

До теми впливу художньої освіти на становлення майбутніх художників у загальних працях зверталися Н. Молева [15], Р. Шмагало [24], Н. Яворська [25]. Серед дослідників мистецької освіти регіону, до якого входив Єлисаветград, слід відзначити таких дослідників, як М. Гончар [11], Н. Сапак [20], О. Філоненко [22] та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити основне коло представників Вечірніх рисувальних і креслярських класів Єлисаветграда, відкрити нові імена, що у свою чергу доповнить історію мистецької освіти. Щоб встановити внесок кожного з них, треба знати списки учнів та інші фактори, що визначили згодом творчу особистість того чи іншого художника.

Універсальною формою мистецької освіти, яка сприяла виявленню і згуртуванню творчих сил Єлисаветграда, були Вечірні рисувальні класи, які в місті стали своєрідним художнім центром згуртування навколо себе молодих талантів і любителів мистецтва. Для багатьох жителів міста класи стали поштовхом до їх зацікавлення мистецтвом та першою сходинкою на шляху до їхньої професійної діяльності. Загалом, класи сприяли поширенню професійної художньої освіти, виховували смак, давали навички, які використовували у своїй практичній діяльності представники різних професій і ремесел.

Високий рівень викладання у Вечірніх рисувальних і креслярських класах визначався належною освітою та творчою обдарованістю педагогів. Маючи ґрунтовну художню освіту, вони розробляли власні методики ефективного навчання образотворчої грамоти. Завдяки всьому цьому їхні учні досягли на своєму шляху великих творчих успіхів і стали всебічно розвинутими, гармонійними особистостями і професійними митцями. Значення педагогічної діяльності було розглянуто у статтях «Роль художників-педагогів у формуванні й розвитку мистецького життя міста Єлисаветграда в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть» [1] та «Художник-педагог, академік портретного живопису Петро Крестоносцев (Волгін)» [2].

І хоча Вечірні рисувальні і креслярські класи в Єлисаветграді так і не стали окремою мистецькою школою, тим не менш вони були в ті роки одним зі значних осередків демократичного мистецтва в Україні і сприяли притоку підготовленої української молоді з уже усталеним світобаченням та з активною життєвою позицією до навчальних закладів великих культурних центрів.

Одним із перших вихованців Вечірніх рисувальних і креслярських класів, які були засновані академіком портретного живопису П. Крестоносцевим у 1881 р. при Єлисаветградському земському училищі, був Самійло Мартинович Дудін, який став не тільки почесним членом Академії мистецтв, але й членом Академії наук, відкривши у сфері етнографії наукову методику фотофіксації культурних явищ, фактично започаткувавши візуальну антропологію.

Інтерес до малювання у Самійла проявився з раннього дитинства в містечку Рівному Єлисаветградського повіту, де він народився 19 серпня 1863 року. Під враженням розповідей батька – відставного солдата – він із крейдою в руках почав фантазувати на теми з військового життя на глиняній долівці, лавах, скринях, за що йому не раз потім діставалося від матері [19, с. 5].

¹ Нині – місто Кропивницький

Після закінчення початкової школи (1880 р.) С. Дудін вступив до Єлисаветградського земського реального училища, де він був до четвертого класу земським стипендіатом, а потім навчався за рахунок батьків. Паралельно з навчанням в училищі С. Дудін відвідував рисувальні класи. Училище він не закінчив, оскільки в останньому 7-му класі був заарештований за участь у місцевому громадсько-політичному гуртку «Громада», члени якого займалися культурно-просвітницькою роботою. Він також перекладав українською мовою твори письменників-народників [19, с. 344–348]. Тоді в пригоді стали його здібності до малювання, отримані в класах: він робив оригінали прокламацій для друку та вирізував печатки для організації. У 1882 році гурток прилучився до харківської групи «Народної волі» і отримав назву «Єлисаветградський гурток саморозвитку». [3, с. 123–124]. Коли почалися арешти, С. Дудіна забрали одним із перших [16, с. 23]. Відомо, що в Єлисаветградській в'язниці він, за пропозицією слідчого, написав літературно-історичний твір «Огляд революційного руху в Єлисаветграді» [23, с. 49]. Три роки тягнулося слідство, і у 1887 р. без суду в адміністративному порядку його було вислано до Східного Сибіру. Там відбулося знайомство з мандрівником Р. Потаніним, який вивчав побут, звичаї, культуру Середньої Азії. На його прохання С. Дудін збирав етнографічні матеріали та робив замальовки побуту місцевого населення. У 1891 р. за запрошенням етнографа В. Радлова він уже як художник-фотограф брав участь у Орхонській експедиції; того ж року, влітку, В. Радлов написав рекомендаційного листа для вступу С. Дудіна до Академії мистецтв у Петербурзі [19, с. 610]. Після амністії молодий художник продовжив освіту в Академії, де навчався у класі Іллі Рєпіна.

Під час навчання влітку 1894 року він бере участь в етнографічній експедиції на території України, яка була організована Академією наук. Академія мистецтв підтримувала такі подорожі своїх учнів під час канікул, оскільки, виконуючи різноманітні доручення, вони одночасно малювали місцеві краєвиди та робили замальовки типів населення краю [19, с. 611]. Як член експедиції С. Дудін побував і на своїй батьківщині – Херсонщині та в сусідніх губерніях, де зібрав етнографічну колекцію та зробив велике фотографування українського життя краю [19, с. 640]. У листі до В. Радлова з Прилук художник повідомляв про результати своєї праці: «Мною закуплені на ярмарках і в селах костюми та речі домашнього вжитку <...> виконую деякі малюнки за начерками <...> друкую відзняті фотографії. Поки що зібрані експонати представляють Полтавську та Херсонську губернії» [19, с. 612].

Навчання в Академії мистецтв С. Дудін закінчив у 1897 році, але добровільно залишився ще на рік у класі Іллі Рєпіна. У його атестаті вказано, що за дипломну роботу «У храмі Таніти» «колишній учень Вищого Художнього училища при Академії мистецтв Самійло Дудін за відмінні досягнення в живопису і наукових предметах <...> під час перебування на відділенні живопису та скульптури удостоєний звання художника» [19, с. 640]. У січні 1898 р. С. Дудін був відправлений Академією мистецтв як пансіонер на однорічне стажування за кордон [19, с. 645].

Після повернення до Петербургу він працював завідуючим відділом середньоазійських старожитностей, ученим секретарем Музею антропології та етнографії Академії наук. Продовжуючи займатись малюванням, художник з 1900 року брав активну участь у петербурзьких виставках. Значне місце в його творчості займала українська тематика. Ім'я цього художника в історії українського образотворчого мистецтва майже невідоме, хоча він виконав 27 графічних ілюстрацій до ювілейного видання «Кобзаря» (1911 р.); проілюстрував повість М. Гоголя «Миргород» (1911 р.) та разом з українським художником М. Ткаченком проілюстрував видання «Вечори на хуторі біля Диканьки» 1911 р., в якому в передмові автори ілюстрацій зазначали: «Ми хотіли дати читачам правдивий образотворчий матеріал, що не суперечить духу гоголівського тексту, не присмачений ні карикатурою, ні шаржуванням і не прикрашений театральньо-святково, а такий, яким зберегла його наша пам'ять від тих років, коли ми самі жили і росли серед місць і типів, які описує Гоголь <...> Якщо ті побутові дрібниці й подробиці, про які Гоголь згадує побіжно, і які ми подаємо, доповнять це, ми будемо вважати нашу задачу виконаною. А багаторічна спільна робота і знання побуту Малоросії дає нам надію на те, що ми зможемо впоратися з цим завданням» [10, с. 4].

Все своє життя С. Дудін співпрацював з Академією мистецтв, активно займався пропагандою мистецтва і був активним членом багатьох мистецьких товариств. Так, будучи членом Товариства імені А. Куїнджі, С. Дудін сприяв тому, щоб до колекції музею, який планували створити в Єлисаветграді, були передані картини, які закуповувалися Товариством на виставках. У 1914 р. до Єлисаветграда на Другу міську виставку він надіслав свою картину «Перед купанням», яку передав після її експонування до міського художнього музею [5, с. 3].

Упродовж трирічної діяльності класів, як і С. Дудін, ще четверо випускників Вечірніх рисувальних і креслярських класів стали учнями Академії мистецтв. Це були О. М. Вейзен, О. Д. Харченко, П. Ф. Федоровський, П. П. Ганський.

Петро Павлович Ганський був сином поміщика [6, с. 32], початкову освіту отримав у місті, де вступив на навчання до Єлисаветградського земського реального училища, паралельно відвідуючи рисувальні класи [7, с. 40]. У звіті Вечірніх рисувальних і креслярських класів за 1882/83 навчальний рік зазначалось, що він був серед учнів, які виявляли блискучі успіхи у навчанні [18, с. 23]. Після закінчення училища П. Ганський продовжив навчання в Академії мистецтв як вільний слухач, а згодом навчався мистецтву в Академії де-Бо-Ар у Парижі. П. Ганський входив до Одеського Товариства південноросійських художників і брав активну участь у виставках товариства, які експонувалися по багатьох містах на території України. Його твори часто експонувались на виставках, що проходили в Єлисаветграді.

У травні 1890 р. до Петербурга на конкурс були надіслані роботи учнів Вечірніх рисувальних і креслярських класів, що проходив у Академії мистецтв. Тоді найвищі нагороди отримали краєвиди Сергія Гінкуля і Ольги Дикової, а також композиція під назвою «Музичний вечір» Дмитра Кюльця. Засновник класів П. Крестоносцев відзначав цей успіх як особливий в історії їхньої діяльності і писав про це у річному звіті, він також зауважив, що за одинадцять років його викладання у Вечірніх рисувальних і креслярських класів він таких талановитих учнів не мав.

Зокрема, про С. Гінкуля П. Крестоносцев писав, що він: «...прекрасно працював з античними фігурами, а в композиції до «Калевали» виявив досить значний талант». Д. Кюльця він охарактеризував як одного із кращих учнів, який досяг великих успіхів, незважаючи на те, що той навчався у Вечірніх рисувальних і креслярських класах усього декілька місяців і після закінчення навчального року відразу вступив на живописне відділення Академії мистецтв [7, с. 203].

Д. Кюльць виконував свої твори переважно в імпресіоністичній манері. Про це відомо з відгуків у періодичній пресі, де один із кореспондентів, Микола Вучегіч, писав, що невеликі етюди Д. Кюльця «були б дуже милі, якби не були покриті туманом ілюзорного імпресіонізму» [8, с. 3]. Близьким товаришем Д. Кюльця по рисувальних класах був П. Ганський, який значною мірою вплинув на його творчу манеру. Це також пізніше відзначили одеські рецензенти, аналізуючи виставкові проекти Товариства південноросійських художників, у яких брав участь і Д. Кюльць. Вони, зокрема, зауважували, що його етюди були «...написані під помітним впливом Ганського, з яким Кюльця пов'язували давні особисті й творчі стосунки». У каталогах цих виставок у Д. Кюльця і П. Ганського була названа одна і та ж поштова адреса [21, с. 273].

«Інколи вона користується яскравими кольорами. Але її пейзажі прикрасять будь-яку виставку», – так означив П. Крестоносцев малярський талант своєї учениці Ольги Аполонівни Дикової, яка на той час вже кілька років відвідувала курси [7, с. 203]. Саме її роботи привертала увагу відвідувачів на Єлисаветградській художній виставці 1908 р. Тоді в газеті «Голос Юга» з'явилася стаття-огляд цієї виставки, автор якої також відзначив картини О. Дикової, які, на його думку, «є основою всієї експозиції і займають центральне місце як за кількістю, так і за цінністю закладеного в них художнього змісту. В її особі ми, безсумнівно, маємо справу зі справжнім хистом, який далеко виходить за межі «домашньої освіти», а горезвісні художники середнього рівня давно набили оскому» [12, с. 3].

На виставці було представлено більше сорока її творів, серед яких домінував пейзаж, що «як основна теза, яка пронизує всю творчість художниці». Як найбільш вдалі названо зимові ландшафти, що були безпретензійно виконані з почуттям художнього ритму. Один із них автор статті описав так: «Невелике полотно «Іній» прямо-таки чудове в тонкому і ажурному трактуванні простого сюжету. Перша сивина зими – іній, гнучкі деревця заткані візерунками, ніби срібними нитками, перспектива лісової доріжки – що відкривається погляду і відходить у далечінь – все це колоритно витримано у світло-блакитних, дещо одноманітних тонах. Решта пейзажів, особливо літні, менш виразні. У них натхнення певним чином замінено штучною ретушшю, але і тут, без сумніву, бачимо обдарування і художнє чуття» [12, с. 3].

В історію культурно-просвітницького життя Єлисаветграда О. А. Дикова увійшла і як громадська діячка – вона була ініціатором і організатором проведення в місті багатьох благодійних виставок [9, с. 3] та входила до комітету з організації та експертної комісії кустарного й художнього відділу сільськогосподарських виставок [14, с. 3]. Збереглося листування організаторів виставки з художницею. За її посередництвом представники товариства зверталися до чиновників щодо облаштування приміщення для виставки [13, с. 3].

Розглянуті імена – це лише одиниці з тої талановитої когорти учнів, які закінчили Вечірні рисувальні і креслярські класи при Єлисаветградському земському реальному училищі, початкова художня підготовка, отримана у класах, відкрила багатьом дорогу і визнання в мистецтві. За 37-річний період існування рисувальних класів їх закінчило близько 2000 осіб. Серед них на сьогодні виявлено і введено до каталогу близько двохсот імен, які продовжили навчання, а згодом стали знаними художниками, архітекторами та педагогами. Вони представлені автором дослідження в словнику «Митці степової України (кінця XIX – початку XX століття)» [3].

Серед опрацьованих архівних матеріалів Вечірніх рисувальних і креслярських класів не зустрічається ціла низка імен митців – вихідців з Єлисаветграду, таких як І. Олінський, А. Островський, І. Золотаревський, О. Фойницький, О. Розумний, Я. Венгер, М. Бланк та інші, які також стали визнаними у світі художниками. Всі вони народилися на початку XX ст. і жили в Єлисаветграді, коли Вечірні рисувальні і креслярські класи були основним осередком, де місцеві жителі здобували якісну мистецьку освіту. Тому варто продовжувати архівні пошуки діяльності місцевих закладів професійної мистецької освіти, адже відомо, що вищезазначені митці у свій час успішно склали непрості фахові екзамени до різних художніх навчальних закладів Росії, Європи й Америки.

Висновки. Таким чином, формування потужного мистецького осередку в Єлисаветграді наприкінці XIX – на початку XX століття відбувалося завдяки існуванню Вечірніх рисувальних і креслярських класів, а також кількох освітніх закладів, у яких працювали кваліфіковані художники-педагоги, котрі за чотири десятиліття виховали цілу плеяду фахівців, що реалізували себе як у художньо-промисловій та конструкторській діяльності, так і у сфері професійного образотворчого мистецтва, архітектури та мистецької освіти.

Подальше вивчення архівів, що стосуються життя і діяльності вихованців єлисаветградських рисувальних класів, надасть можливість у майбутньому відновити ряд несправедливо забутих імен, дозволить попо-

внити відомості про їхній життєвий і творчий шлях, а також виявити їхнє місце в загальному процесі розвитку в краї художньо-промислової освіти, ремесел і мистецтва загалом.

Використана література:

1. Боса І. О. Роль художників-педагогів у формуванні й розвитку мистецького життя міста Єлисаветграда в другій половині XIX – на початку XX століть. *Вісник Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв* : зб. наук. праць. Харків : ХДАДМ, 2012. С. 52–56.
2. Боса І. О. Художник-педагог, академік портретного живопису Петро Крестоносцев (Волгін). *Студії мистецтвознавчі. Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво*. Київ : ІМФЕ ім. М.Т.Рильського НАНУ, 2010. Чис. 2 (36). С. 29–41.
3. Боса І. О. Митці степової України (кінця XIX – початку XX століття). Київ : ІМФЕ ім. М.Т.Рильського НАН України, 2013. 133 с.
4. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2008 рік. Люди. Події. Факти. Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2007. 241 с.
5. В обществе грамотности. *Голос Юга*. 1911. 11 июня. 4 с.
6. Ведомости успеваемости учащихся. 1883–1886 гг. // Державний архів Кіровоградської області. Ф. 60. Оп. 1. Спр. 38. 142 арк.
7. Ведомости успеваемости учащихся. 1887 г. // Державний архів Кіровоградської області. Ф. 60. Оп. 1. Спр. 65. 222 арк.
8. Вучетич Н. Выставка картин южнорусских художников. *Южное обозрение*. 1910. 21 окт. 4 с.
9. Выставка картин местных художников. *Голос Юга*. 1908. 17 дек. 4 с.
10. Гоголь Н. В. Вечера на хуторе близ Диканьки. Миргород – Санкт-Петербург : Изд. Девриена, 1911. 52 с.
11. Гончар. М. Розвиток нижчої професійної освіти на Півдні України у II половині XIX – початку XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 19 с.
12. Местная жизнь. *Голос Юга*. 1908. 31 дек. 4 с.
13. Местная жизнь. *Голос Юга*. 1910. 2 марта. 4 с.
14. Местная жизнь. *Голос Юга*. 1910. 23 апр. 4 с.
15. Молева Н. Белютин Э. Русская художественная школа второй половины XIX – начала XX века. Москва : Искусство, 1967. 567 с.
16. Никитин В. А. Рассказы о фотографах и фотографях. Ленинград : Лениздат, 1991. 222 с.
17. Отчет о состоянии Елисаветградского Земского Реального училища. 1883–1887 гг. // Державний архів Кіровоградської області. Ф. 60. Оп. 1. Спр. 39. 252 арк.
18. Отчет о состоянии училища. 9 января – 19 декабря 1890 г. // Державний архів Кіровоградської області. Ф. 60. Оп. 1. Спр. 88. 66 арк.
19. Прищепова В. А. К 150-летию со дня рождения С. М. Дудина – художника, этнографа (по материалам МАЭ РАН). *Антропологический форум*. 2011. № 15. С. 608–649.
20. Сапак Н. В. Художне життя півдня України кінця XIX – першої третини XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвозн. : 17.00.05 «Образотворче мистецтво». Київ, 2006. 24 с.
21. Товарищество южнорусских художников: Библиографич. справочник : в 2-х ч. / сост.: В. Афанасьев, О. Барковская ; Одес. гос. Науч. б-ка им. М. Горького. Одесса : 2000. 302 с.
22. Філоненко О. В. Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в наукових рефлексіях українських учених (друга половина XIX – XX століття) : монографія. Харків : Мачулін, 2017. 412 с.
23. Шевченко С. І. Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія (1860–1920 рр.). Кіровоград : Ред.-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. 180 с.
24. Шмагалю Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. Львів : Українські технології, 2005. 528 с.,
25. Яворская Н. Академия художеств и художественное образование на Украине во второй половине XIX века. *Русско-украинские связи в изобразительном искусстве*. Киев : Изобразительное искусство и музыкальная литература, 1956. С. 60–78.

References:

1. Bosa I. O. Rol' hudozhnykiv-pedagogiv u formuvanni j rozvytku mystec'kogo zhyttja mista Jelysavetgrada v drugij polovyni XIX – na pochatku XX stolit' [The role of artists-teachers in the formation and development of the artistic life of the city of Yelisyavetgrad in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. *Visnyk Harkiv. derzh. akad. dyzajnu i mystectv* : zb. nauk. prac'. Harkiv : HDADM, 2012. S. 52–56. [in Ukrainian]
2. Bosa I. O. Hudozhnyk-pedagog, akademik portretnogo zhyvopysu Petro Krestonoscev (Volgin) [Artist-pedagogue, academician of portrait painting Peter Krestonostsev (Volgin)]. *Studii' mystectvoznavchi. Arhitektura. Obrazotvorche ta dekoratyvno-vzhytkove mystectvo / NANU, IMFE im. M. T. Ryl's'kogo*. K., 2010. Chys. 2 (36). S. 29–41. [in Ukrainian]
3. Bosa I. O. Mytci stepovoi' Ukrainy (kincja XIX – pochatku XX stolittja) [The artists of steppe Ukraine (late XIX – early XX century)]. K. : IMFE im. M.T.Ryl's'kogo NAN Ukrainy, 2013. 133. [in Ukrainian]
4. Bos'ko V. M. Istorychnyj kalendar Kirovogradshhyny na 2008 rik. Ljudy. Podii'. Fakty. [Historical calendar of Kirovograd region for 2008. People. Events. Facts.]. Kirovograd : Centr.-Ukr. vyd-vo, 2007. 241 s. [in Ukrainian]
5. V obshhestve gramotnosti [In a society of literacy]. *Golos Juga*. 1911. 11 iyunja. 4 s. [in Russian].
6. Vedomosti uspevaemosti uchashhyhsja. 1883 – 1886 gg. [Information of student performance. 1883–1886.] // Derzhavnyj arhiv Kirovograds'koi' oblasti. F. 60. Op. 1. Spr. 38. 142 ark. [in Russian].
7. Vedomosti uspevaemosti uchashhyhsja. 1887 g. [Information of student performance 1887.] // Derzhavnyj arhiv Kirovograds'koi' oblasti. F. 60. Op. 1. Spr. 65. 222 ark. [in Russian].
8. Vuchetych N. Vystavka kartyn juzhnorusskyh hudozhnykov [Exhibition of paintings by South Russian artists]. *Juzhnoe obozrenye*. 1910. 21 okt. 4 s. [in Russian].
9. Vystavka kartyn mestnyh hudozhnykov [Exhibition of paintings by local artists] *Golos Juga*. 1908. 17 dek. 4 s. [in Russian].

10. Gogol N. Vechera na hutore bliz Dikanki. Mirgorod [Evenings on a Farm near Dikanka. Mirgorod] – Sankt-Peterburg : Izd. Devriena, 1911. 52 s. [in Russian].
11. Gonchar. M. Rozvytok nyzhchoyi profesijnoyi osvity na Pivdni Ukrayiny u II polovyni XIX – pochatku XX stolittya [Development lower vocational education in the south of Ukraine of the 19th-early 20th century] ; avtoref. dy`s. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 ; Ternop. nac. ped. un-t im. Volodymyra Gnatjuka. – Ternopil', 2016. 19 s. [in Ukrainian]
12. Mestnaja zhizn. *Golos Juga*. 1908. 31 dek. 4 s. [in Russian].
13. Mestnaja zhizn. *Golos Juga*. 1910. 2 marta. 4 s. [in Russian].
14. Mestnaja zhizn. *Golos Juga*. 1910. 23 apr. 4 s. [in Russian].
15. Moleva N.M., Belyutin E.M. Russkaya khudozhestvennaya shkola vtoroi poloviny XIX – nachala XX veka [Russian school of art of the second half of the 19th-early 20th century]. Moscow : Iskusstvo, 1967.567 s. [in Russian].
16. Nykytyn V. A. Rasskazy o fotografah y fotografyjah [The stories about photographers and photographs].Leningrad : Lenyzdat, 1991.222 s. [in Russian].
17. Otchet o sostoianyy Elysavethradskoho Zemskoho Realnoho uchylshcha. 1883 – 1887гг. [Report on the status of the Elisavetgrad Zemsky Real School. 1883 – 1887] // Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti. F. 60. Op. 1. Spr. 39. 252 ark. [in Russian].
18. Otchet o sostoianyy Elysavethradskoho Zemskoho Realnoho uchylshcha. 9 janvarja – 19 dekabnja 1890 g. [Report on the status of the Elisavetgrad Zemsky Real School. January 9 - December 19, 1890.] // Derzhavnyj arhiv Kirovograds'koi oblasti.F. 60.Op. 1. Spr. 88.66 ark. [in Russian].
19. Pryshhepova V. A. K 150-letyju so dnja rozhdennyja S. M. Dudyna – hudozhnyka, etnografa (po materyalam MAЭ RAN) [On the 150th anniversary of the birth of S. M. Dudin - artist, ethnographer (according to the materials of the MAE RAS)] *Antropology-cheskyj forum*. 2011. № 15.S. 608–649. [in Russian].
20. Sapak N. V. Hudozhnje zhyttja pivdnja Ukrany kincja XIX – pershoi' tretyny XX stolittja [Artistic life south divide in Ukraine late XIX - the first third of the XX century]: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. mystectvozn. : spec. 17.00.05. «Obr-azotvorche mystectvo». Kiev, 2006. 24 s [in Ukrainian].
21. Tovaryshhestvo juzhnorusskykh hudozhnykov: Byblyografychny. spravochnyk: V 2-h ch. [Association of South Russian Artists: Bibliography. Reference: In 2 parts] /Sost.: V. Afanas'ev, O. Barkovskaja; Odes. gos. Nauch. b-ka ym. M. Gor'kogo.Odessa : 2000.3 02 s.
22. Filonenko O. V. Osvita Kirovogradshny` (Yelysavetgradshny) v naukovh refleksiyah ukrayinskykh uchenyh (druga polovyna XIX – XX stolittya): monografiya [Education of Kirovohrad Region (Yelisavetchrad) in the scientific reflections of Ukrainian scholars (second half of the XIX-XX centuries): monograph]. Harkiv: Machulyn, 2017. 412 s. [in Ukrainian].
23. Shevchenko S. I. Stari stiny: Jelysavetgrads'ka gromads'ka zhinocha gimnazija (1860–1920 rr.) [Old walls: Yelisavetgrad public female gymnasium (1860-1920 biennium)]. Kirovograd : Red.-vydavnychyj vidil Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogich-nogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka, 2007. 180 s. [in Ukrainian].
24. Shmahalo R. T. Mystetska osvita v Ukrayini seredyny XIX – seredyny XX st.: strukturovannya, metodolohiya, khudozhni pozytsiyi [Art Education in Ukraine in mid XIX – mid XX century: structured methodology, artistic positions], L'viv. nats. akad. Mystetstv. L'viv : Ukrayins'ki tekhnolohiyi. 528 p. [in Ukrainian].
25. Javorskaja N. Akademyja hudozhestv i hudozhestvennoe obrazovanye na Ukraine vo vtoroj polovyni XIX veka [Academy of Arts and Art Education in Ukraine in the second half of the XIX century] *Russko-ukraynskye svjazi v izobrazitel'nom iskusstve*. Kiev : Izobrazitel'noe iskusstvo i muzykal'naja lyteratura, 1956. S. 60–78.

Bosa I. A. Исторический обзор обучения учащихся вечерних рисовальных классов Елисаветграда конца XIX – начала XX века: многогранность творческих личностей.

В статье на основе архивных материалов открыты отдельные факты творческих биографий ряда воспитанников Вечерних рисовальных и чертежных классов, действовавших при Елисаветградском земском реальном училище в конце XIX – начале XX в.

Рассматривается начальный период получения учащимися художественного образования, раскрывается влияние образовательно-художественного центра города на их становление и формирование как специалистов в сфере художественного образования, архитектуры и иной профессиональной деятельности. Изучение новых материалов, касающихся жизни и деятельности воспитанников елисаветградских рисовальных классов, позволяет восстановить некоторые несправедливо забытые имена, позволяет пополнить сведения об их жизненном и творческом пути, а также раскрыть особенности их творчества и показать влияние на общий процесс развития в крае художественно-промышленного образования, ремесел и искусства в целом. Отдельные выпускники Вечерних рисовальных и чертежных классов в своей деятельности демонстрировали свою приверженность украинской тематике и традиционным национальным средствам выражения художественного творчества в бытовом, портретном и пейзажном жанрах.

Ключевые слова: художественное образование, ученики, Елисаветград, Вечерние рисовальные и чертежные классы, творчество, искусство.

Bosa I. A. Historical overview of students' study at drawing night classes of Elisavetgrad in the late XIX – early XX century: complex nature of creative personalities.

In the article, on the basis of archival materials, certain facts of creative biographies of a number of pupils of the Evening drawing and design classes, which acted at the Elisavetgrad Zemsky Real School in the late XIX – early XX centuries.

Being studied initial period receiving students of art education, is revealed the influence of the educational and artistic center of the city on their formation and formation as specialists in the field of art education, architecture and other professional activities. The study of new materials relating to the life and work of pupils of the Elisavetgrad drawing classes, allows restore some unfairly forgotten names, allows replenish information about their life and career, as well as to uncover features their creativity and show influence on the general process of development in the province of art-industrial education, crafts and art in general. Separate Graduates Evening drawing and design classes in their activities demonstrated their adherence Ukrainian themes and traditional national means of expressing artistic creativity in everyday, portrait and landscape genres.

Key words: art education, students, Elisavetgrad, Evening drawing and design classes, creativity, art.